

साम्यसूक्त साम्राज्य

लेखक :
अवराज लेखी

१९६६

सांख्य साहित्य मंदिर

शाखा :
११७, प्रिन्सेस स्ट्रीट
मुंबाई २

कार्यालय :
हवाडियो बिल्डिंग,
सुरत

शाखा (दुकान) :
० कालगेट, गौटापुव,
सुरत

प्रकाशक :

वनराज न. आलवी

गांडीव साहित्य मंदिर वती-

११७, प्रिन्सेस स्ट्रीट, मुंबाई-२

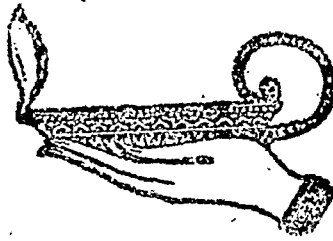
मुद्रक :

ध्रुवकुमार न. आलवी

गांडीव मुद्रणालय

डवाडियो चकडो, सुरत

35303

(सर्व हक स्वामीन)

: मुक्ति :

એ નવા ગામના લોકોની ભાષા તદ્દન જુદી હતી. જેકાની ખોલી તેઓ કોઈ સમજતા નહોતા, તેથી બધા જવાબ દેતાં કહેતા : “મુન્નિ” મતલબ કે “નહિ સમજાયું.” પણ જેકાને પણ શું સમજાય ? એટલે એ બિચારો બધે ‘મુન્નિ’ ‘મુન્નિ’ સાંભળીને ભાગી ગયો.

સંવત ૨૦૧૦

સને ૧૯૫૪

બાર આના

સબડક સબાક !

એક હતા ગબા પંડિત. મૂળ નામ ગવરીશંકર હતું.
એને ખીજા બે ભાઈ હતા. તેઓ કાશી જઈ
મોટા પંડિત થઈ આવ્યા હતા. આપણા ગવરીશંકર-
ભાઈને ભણવાગણવાનું ગમે નહિ. કોઈ પાઠશાળાનું નામ લે
તો કાનમાં આંગળી ઘાલે. ભાઈ એમ જ રખડતા રહ્યા.
કુકુકોય શીખ્યા નહિ. ન આવડે વાંચતાં કે ન આવડે
લખતાં. તેથી લોકો તેમને ગબા પંડિત કહીને બોલાવવા
લાગ્યા. પછી તો નામ જ ગબા પંડિત પડી ગયું.

ગબા પંડિત ખીજું તો શું કરે? કંઈ આવડે નહિ.
ગામ બહાર હનુમાનજીનું એક મંદિર હતું. ત્યાં સવારસાંજ
જન્ય અને માળા ફેરવે. પોતે પંડિત નહિ તો હનુમાન-
જીનો ભક્ત તો છે એમ કહેવડાવી આનંદ પામે. સાથે
સાથે એ બહાને દાનદક્ષિણા પણ મળી રહે. હનુમાનજીના
ભગત છે એમ જાણી લોકો પણ તેમનું માન જાળવે.

હું.... ? એ વળી શું ? બધા પંડિતો ચૂપ થઈ ગયા. એવું તો કદી સાંભળેલું નહિ. એ શું હશે ? સૌ એકબીજાનું મોં જુએ. કોઈ કંઈ બોલ્યું નહિ.

હવે ગબ્બા પંડિત કુસાયા. મનમાં સમજ્યા કે રંગ જામી ગયો. હવે કંઈ વાંધો નહિ.

ગબ્બા પંડિત બોલ્યા : “કોઈ તો બોલો ? ખસ, હારી ગયા ?”

કોઈ કંઈ સમજે તો બોલે ને ? “સખડક

સખાક” નો અર્થ શું હોય ? બધા ચૂપ થઈ ગયા. લોકો ગબ્બા પંડિતની પંડિતાઈના વખાણ કરવા લાગ્યા.

ગામમાં વાત ફેલાઈ કે ગબ્બા પંડિતે બધા પંડિતોને હરાવ્યા. ગબ્બા પંડિતનું માન વધ્યું. એમને તો એક ખરેખરો કોયડો મળી ગયો. એ તો જે પંડિત મળે તેને એ જ પૂછે : “સખડાક સખાક એટલે શું ?”

આ વાતની શહેરના નગરશેઠને જાણ થઈ. તેમણે ગળા પાંડિતને જોલાવીને માન આપ્યું. શહેરનું મહાજન એકઠું થયું, અને પાંચ હજાર રૂપિયાનું ધનામ રાખ્યું કે જે કોઈ ગળા પાંડિતના કાચડાનો ઉત્તર દેશે તેને એ ધનામ મળશે.

પાંચ હજાર રૂપિયા કોને ન ગમે ? યુદ્ધિના અભિ-માની બીજા પાંડિતો ય ઘણા હોય છે. તેમાંથી કોઈ આવે, ગોઠવેલો ઉત્તર આપે, પણ ગળા પાંડિત માને નહિ. એમ ઘણા પાંડિતો હારીને ગયા.

વાત પહોંચી કાશીએ. કાશીના પાંડિતને રાજાએ જોલાવ્યા.

રાજા કહે : “ગળા પાંડિતને કોઈ હરાવશો ?”

કાશીના પાંડિતો કહે : “હા, હા. એમાં શી મોટી વાત છે ? જોલાવો એ પાંડિતને.”

કાશીના રાજાએ ગળા પાંડિતને તેડાવ્યા. ગળા પાંડિત તો રૂઆબભરે આવી પહોંચ્યા. મોટી સભા ભરાઈ. મોટા મોટા પાંડિતો આવ્યા.

રાજા કહે : “આ ગળા પાંડિતનો એક કાચડો છે. એનો જે સાચો ઉત્તર આપશે તેને મોટું ધનામ

મળશે. કોઈ ઉત્તર નહિ આપે તો કાશીના એકેએક પંડિતને એક એક સોનામહોર હાંડ થશે અને એ બધી સોનામહોરો ગળ્યા પંડિતને ઇનામમાં અપાશે.”

ગળ્યા પંડિત તો કુલાઈને ઢોલ બની ગયા. એ મનમાં જાણતા હતા કે કોઈ ઉત્તર આપવાનું જ નથી.

બધા પંડિતો ચૂપ થયા. ગળ્યા પંડિતે ઊભા થઈને કહ્યું : “સખડક સખાકનો અર્થ કહો.”

પંડિતોના મોં પહોળાં થઈ ગયાં. કોઈ ઉત્તર આપી શકે નહિ. ઘણી વાર થઈ ગઈ.

રાજા કહે : “હવે એક ઘડીનો સમય આપું છું. પછી કોઈ ઉત્તર નહિ આપે તો કાશીના પંડિત હાર્યા ગણાશે.”

પંડિતોનાં મોં ઊતરી ગયાં. એક ઘડી જતાં શી રીતે ? થોડી જ વાર રહી. ગળ્યા પંડિતનું મોં હસું હસું વા માંડ્યું.

એવામાં એક કાણો પંડિત ઊભો થયો. તે બોલ્યો : “મહારાજ, હું ઉત્તર આપું છું.”

રાજા કહે : “આપો.”

કાણો પંડિત કહે : “એમ નહિ, મારી એક વાત માનો, તો.”

રાજા કહે : “ કહો, શી વાત છે ? ”

કાણો પંડિત કહે : “ હું ઉત્તર આપું તે સાચો પડે તો આ ગળા પંડિત સો સોનામહોરો મને આપે. જ્યારે પડે તો હું આપું.”

ગળા પંડિત કહે : “ ભલે, હું તેમ કરવા રાજી છું.”

ગળા પંડિત તો એમ જ સમજતા હતા કે એનો ઉત્તર કોણ આપવાનું છે ! મેળ વિનાની વાત છે.

કાણો પંડિત ભારે ચાલાક. એણે વિચાર્યું કે આ ગળા પંડિતે ગપ ગળડાવ્યું છે. માટે ગપનો ઉત્તર ગપથી જ આપવો જોઈએ.

કાણો પંડિત જોલ્યા : “ વાત એમ છે, કે આ ગળા પંડિતે જે સખડક સખાક કહ્યું છે તે એક વારતાની છેલ્લી કડી છે. પહેલાંની ત્રણ કડી આ પ્રમાણે છે :

ઘડઘૂમ ઘખાક

ખડખડ ખડાક

તડખડ તખાક

સખડક સખાક !”

આખી સભા હંગ થઈ ગઈ.

રાત્ર કહે: “કેમ ગળા પંડિત ! આ વાત સાચી છે?”

ગળા પંડિત સમજ્યા, કે આ કાણો ય માથાનો મળ્યો. માટે કંઈક કરવું પડશે.

ગળા પંડિત બોલ્યા: “પણ એનો અર્થ શું ? તે એ કહે તો વાત ખરી.”

કાણો પંડિત કહે: “હા, હા, એનો અર્થ પણ કહું છું. જુઓ, ઘડઘૂમ ઘણાક એટલે પહેલાં ગાય દેવા બેસીએ એટલે દૂધની શેડો ઘડઘૂમ ઘડઘૂમ બોલે. પછી તે દૂધને ચૂલે મૂકીને ખીર બનાવીએ એટલે તે ઊકળે અને બડબડાટ કરતી બદબદે. પછી તેને તડબડ એટલે તરત જ તળાક એટલે ચાળીમાં પીરસીએ. પછી સખડક, સખડક કરતા બાકએ તે સખડક સખાક!”

આ સાંભળી ગળા પંડિત ચૂપ થઈ ગયા. આનો તે બીજા કંઈ ઉત્તર આપે એવું ન રહ્યું. ન છૂટકે સો સોનામહોરો કાણા પંડિતને આપવી પડી. પોતે ઘણી કમાઈ ચક્યા હતા. તે તો બહુ મીઠું લાગેલું, પણ આટલી એકી કાઢવી પડી તે કંઈ ગમ્યું તો નહિ જ !

સાચી ઈજ્જત

બોક હતો શેઠ. મોટા વેપારી ગણાતો. એના જેવો વેપારી એ વખતે કોઈ ન મળે. લાખો રૂપિયાના વેપાર કરે. નોકરચાકરનો પાર નહિ. ઘરમાં અઢકણ પૈસો. ધમધોકાર વેપાર ચાલે. શેઠ જથ્થાબંધ માલ ખરીદે છે અને વેચે છે. ઘણો નફો મળે છે.

શેઠ દયાળુ પણ એવો જ. ગરીબદુખિયાંને આંગણેથી પાછું ન વાળે. જેને અનાજ જોઈએ તેને અનાજ આવે. કપડાં જોઈએ તેને કપડાં આપે. કોઈને કડવું વેણ ન કહે. ગામપરગામ એની સારી આખરૂ બંધાઈ ગઈ હતી. લોકો એને માન આપતા.

શેઠને ચાર દીકરા. ચારેય ભણીગણીને હોશિયાર થઈ ગયેલા. વેપારમાં ઈસ્તાદ. ચારે ભાઈ સંપત્તિને રહે. કામકાંજ કરે અને આનંદ કરે.

શેઠ ધરડો થયો. તેણે ચારે દીકરાને ઘોલાવ્યા અને કહ્યું: “જુઓ બેટા! હું હવે ધરડો થયો છું. મોત ક્યારે આવશે એ કહી ન શકાય. હવે તો હું સાબેમાંદો રહું છું.”

મોટો દીકરો બોલ્યો: “એમાં તમે શા માટે મુંઝાઓ છો? અમે સારામાં સારા વૈદાને ઘોલાવીશું. તમારી ચાકરી કરીશું. તમારો વાળ પણ વાંકો ન થવા દઈએ.”

શેઠ કહે: “ના, એથી હું જીવી નહિ શકું. એની મને ચિંતા નથી. ચિંતા છે મારાં ધનની.”

બીજો બોલ્યો: “એમાં શાની ચિંતા? અમે ચારેય ભાઈઓ સરખે ભાગે વહેંચી લઈશું. લડીશું નહિ કે કે કબ્રિયો કરીશું નહિ.”

શેઠ કહે: “ના, એ વિષે પણ મને દુઃખ નથી. પણ મારે મારું ધન વેડફી નાખવું નથી. તમે પાછળથી

મનનો ગેરઉપયોગ કરો, તો મારી આખરૂ ડૂબી જાય.”

બધા છોકરા બોલ્યા: “તમે કહેશો તેમ અમે કરીશું.”

શેઠ કહે: “મારી દોલતના મારે ભાગ નથી પાડવા...
એકને જ એ દોલત આપવી છે.” ૩૬૩૦૩

છોકરાઓએ એ વાત પણ કબૂલ કરી.

શેઠ કહે: “તમારા ચારમાંથી જે મારી ઈચ્છા...
સાચવીને વધારી શકે એવો હશે, તેને દોલત આપીશ.”

છોકરાઓએ એ વાત પણ કબૂલ રાખી.

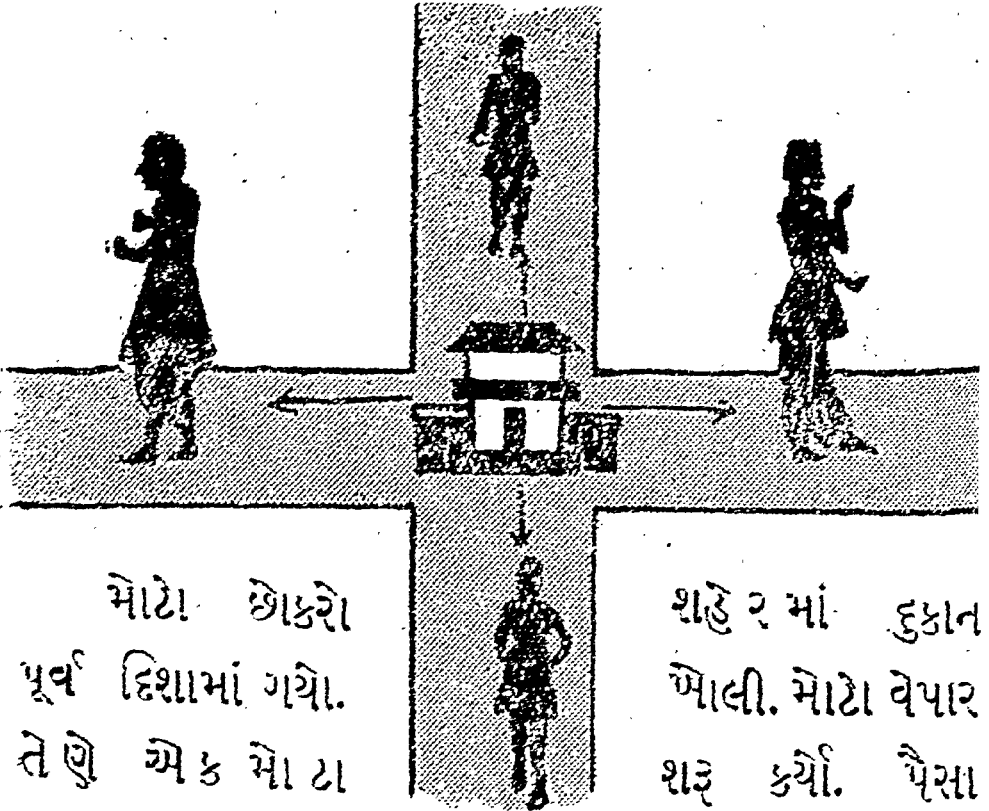
ફરીને શેઠ કહે: “એ માટે તમારે પરીક્ષા આપવી...
પડશે. જે પસાર થશે, તેને દોલત મળશે.”

ભલે ભાઈ, ભલે; છોકરાઓને કોઈ વાતની ના...
નહોતી.

શેઠ હવે ખુલાસો કરતાં કહ્યું: “તમે ચારેય જુદા...
જુદા દેશમાં જાઓ. ત્યાં એક એક વરસ રહો. ત્યાં...
રહીને એવું કંઈ કામ કરો, કે લોકોમાં તમારી આખરૂ...
વધે. જેની આખરૂ સૌથી સારી હશે, તેને મારી દોલત...
આપીશ.”

છોકરાઓ ડાહ્યા હતા. કબૂલ થયા.

એક દિવસે ચારેય છોકરાઓ ચાલી નીકળ્યા.
ચારેય જુદી જુદી દિશાએ ગયા.

મોટા છોકરો
પૂર્વ દિશામાં ગયો.
તેણે એક મોટા

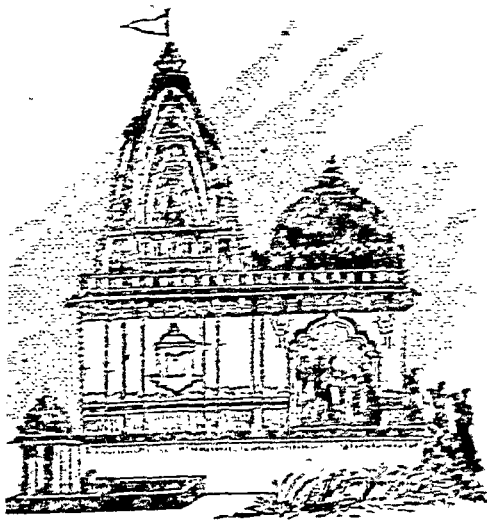
શહેરમાં દુકાન
ખોલી. મોટા વેપાર
શરૂ કર્યો. પૈસા

ચણ સારા કમાવા લાગ્યો. પૈસાદાર તરીકે એની આખરૂ
ખૂબ ફેલાઈ. શહેરના મોટા મોટા અમલદારો અને
શેઠિયાઓ સાથે દોસ્તી થઈ. તેમને ભોજન માટે નિમં-
ત્રણ આપે. સંગીતના જલસા ગોઠવે. એથી એનું નામ
ખૂબ જાણીતું થઈ ગયું.

બીજા છોકરો ઉત્તર દિશામાં ગયો. તે એક રાજ

વ્યાજે ગયો અને પોતાની હકીકત કહી નોકરી માગી.
રાજાએ તેને નાની નોકરી આપી. એ ઘણો હોશિયાર
હતો. હોશિયારી અને મહેનતથી રાજાને ખુશ કરી દીધો.
વધતાં વધતાં રાજાનો વડો વજીર બની ગયો. એથી
એનું જે નામ આખા દેશમાં જાણીતું થઈ ગયું.

ત્રીજે છોકરો દક્ષિણ દિશામાં ગયો. તેણે એક
શહેરમાં જમીન ખરીદી. સારા સારા કારીગરોને બોલાવ્યા.
એક મંદિર બંધાવવા માંડ્યું. ખૂબ પૈસા ખર્ચાને.
મોટું મંદિર બંધાવ્યું. મંદિર ઘણું જ સુંદર થયું.
એથી લોકોમાં એનું
નામ ભકત તરીકે જાણીતું
થઈ ગયું. હજારો લોકો
મંદિરમાં દર્શન કરવા
આવવા લાગ્યા. શેઠના
એ છોકરા ના બધા
વખાણ કરવા લાગ્યા.

સૌથી નાનો છોકરો પશ્ચિમ દિશામાં ગયો. તેણે
શાહુકારી ઘઠ દેંદ્રી દીધો. કીમતી કપડાં કાઢી નાખ્યાં.

સાદાં કપડાં પહેર્યાં. કેટલીક દવાઓ ખરીદી. એક પેટીમાં દવાઓ ભરી. એક મોટી ઝાળી લીધી. તેમાં ચણા ને ગોળ ભર્યાં. નાનાંમોટાં કપડાં શીવડાવીને એક પોટલું બાંધ્યું. પછી એણે તો આખા ગામમાં ફરવાનું શરૂ કર્યું. સૂરજ ઊગે ત્યારથી તે આશ્રમમાં સુધી ગામમાં ફરે. શેરીએ શેરીએ જાય. કોઈ માંદું હોય તેને દવા આપે. કોઈ ભૂખ્યું હોય તેને ચણા ને ગોળ આપે. કોઈની પાસે કપડાં ન હોય, તો કપડાં આપે. જે કોઈ દુઃખી હોય તેને મદદ કરે. એમ કરતાં ઊનાળો આવ્યો. તેણે એક પરબ માંડી. સવારે ગામમાં ફરે અને બપોરે પરબે

એસે. તરસ્યાંને પાણી પા ય. કોઈની પાસેથી પાઠપૈસો ન લે. પ્રેમથી બધાંની સેવા કરે. એક વરસમાં તો એણે હજારો દુખિયાં લોકોને મદદ કરી. કેટલાંયે ગામડાં રખડીને લોકોની સેવા બજાવી.

એથી એનું નામ ખૂબ જાણીતું થઈ ગયું. લોકો એને
‘દયાળુ દાતા’ કહેવા લાગ્યા.

એક વરસ પૂરું થયું. દરમ્યાન વાણિયા શેઠની
તબિયત કંઈક સુધરી હતી. તે પૂર્વ દિશામાં ગયો. મોટા
છોકરા પાસે જઈને જોયું, તો એ તો મોટો વેપારી
બની ગયો છે. એનું નામ મોટા શેઠ તરીકે ખૂબ વખ-
ણાય છે. શેઠે તો એ જઈને ડોકું ધુણાવ્યું.

બીજા છોકરા પાસે ગયો. એ તો દીવાન બન્યો
છે. લોકો એનું નામ સાંભળીને પાંધડી ઉતારે છે. શેઠ
ડોકું ધુણાવીને ત્યાંથી પણ આગળ ચાલ્યો.

ત્રીજા છોકરા પાસે ગયો. એનું નામ તો બધા
લોકો જાણે છે. એણે બંધાવેલું મંદિર ખૂબ પ્રસિદ્ધ
છે. લોકો એને ભક્ત ગણે છે. શેઠ ત્યાંથી પણ
આગળ ચાલ્યો.

નાના છોકરા પાસે આવ્યો. એનું નામ તો ગામડે
ગામડે ને શહેરમાં જાણીતું. જે તેનું નામ સાંભળે, તે
આશીર્વાદ દે. એ તો દુષ્કર્મોને બેલી છે, ભગવાનના
માણસ છે, એમ બધા કહે.

ચારે ય દીકરાઓને લઈને શેઠ તો ઘેર પાછા આવ્યા.
મોટા જાણે, કે મારી તો શેઠ તરીકે ખૂબ આખરૂં
વધી છે. મને જ દોલત મળશે.

ખીન્ને જાણે, કે હું તો રાજનો દીવાન બન્યો છું.
મારી તો ખૂબ આખરૂં. મને જ દોલત મળશે.

ત્રીન્ને જાણે, કે દોલત તો મને જ મળશે. હું તો
ભક્ત ગણાયો. મેં કેવું મંદિર બંધાવ્યું! લોકોને
ભક્ત બનાવ્યા.

નાનાને મનમાં કંઈ ન મળે. એ તો દોલત
મળે તો ય ઠીક અને ન મળે તો ય ઠીક; એમ જ માને છે.

શેઠે ચારે દીકરાને ખોલાવ્યા. પછી ખોલ્યા: “જુઓ,
મોટાએ વેપારી બનીને દોલત મેળવી એમાં કંઈ આખરૂં
નથી. મરી જાય એટલે એને કોઈ યાદ નથી કરતું.
માટે મોટાને મારી દોલત નહિ મળે.”

મોટાનું મોં વીલું થઈ ગયું.

પછી કહે: “ખીન્ને રાજનો દીવાન બન્યો, એથી
લોકોમાં જાણીતો થયો. પણ એ કંઈ સારી આખરૂં ન

કહેવાય. દીવાનને પાછળથી લોકો માળો જ દેતા હોય. સત્તા આવવાથી કંઈ સાચી આખર નથી મળતી. માટે એને ય મારી દોલત નહિ મળે.”

ખીબનું મેં પડી ગયું.

શેઠ બોલ્યા: “પૈસા ખરચીને દેવમંદિર બંધાવ્યું. એથી લોકોએ બંધાવનારનું નામ જાણ્યું. પણ એ મંદિરથી લોકોને કંઈ ફાયદો ન થયો. લોકો તો ખીબે મંદિરે પણ જતા હતા અને તે વિના અટકી ન પડત. થોડા વખત પછી એનું નામ લોકો ભૂલી જવાના. માટે એને ય નહિ મળે.”

તે બાપડા પણ ઝાંખો પડી ગયો.

છેવટે શેઠ બોલ્યા: “સાચી આખર તો આ નાના છોકરે મેળવી છે. એણે લોકોની સેવા કરી. એણે દુખિયાંનાં દુઃખ ભાગ્યાં. એનું નામ તો લોકોનાં દિલમાં લખાઈ ગયું. પ્રેમથી લોકો એને યાદ કરે છે. તમે ત્રણેએ તો પૈસાથી અને સત્તાથી આખર મેળવી. પૈસા ન હોય અને સત્તા પણ ન હોય, ત્યારે એ આખર પણ ન હોય

સેવા કરીને મેળવેલી આખરનો નાશ નથી થતો. નાનો છોકરો મરી જાય તો પણ એનું નામ ખંધાં યાદ રાખવાનાં. મારે મારી દોલત નાનાને આપું છું.”

નાનો છોકરો ઊભો થયો. તેણે પિતાજીના પગમાં માથું મૂક્યું. હાથ જોડીને કહ્યું: “પિતાજી ! મારે એ ખંધી દોલત નથી જોઈતી. અમને ચારે ભાઈઓને સરખે ભાગે વહેંચી આપો.”

શેઠ બોલ્યો: “ ધન્ય છે ધન્ય છે ! ”

પેલા ત્રણેય છોકરાઓનાં મોં વીલાં થઈ ગયાં હતાં. દોલતમાં ભાગ મળવાનું સાંભળીને તે સૌ રાજી થઈ ગયા.

નાનાને તો દિલગીરી પણ નથી અને આનંદનો ઊભરો પણ નથી.

નાનો છોકરો કેવો ?

મુન્નિ

જેકો ઘોખીનો છોકરો, પણ નાનપણથી જ ભાઈ
ભાઈને ભડવાના વિચારમાં—કેમે કરી ખૂબ પૈસા-
ચાળા બનવું. કેમે કરી રાજઅમીર જેવા બનવું. પણ
કરે શું વિચારો? ખાપ કપડાં ધૂએ. મા પકડાં ધૂએ.
સાથે કપડાં ઘોવા જવું પડે.

અકકલ ઘણી. બુદ્ધિ દોડાવી જાણે. પણ ખાપનો
ધાક ભારે. સવારથી એને ગઘેડા સાથે મોકલે. ગઘેડાને
ચરાવવા જવાનું. ખેતરોમાં—મેદાનમાં ધૂમવાનું. બપોરે
સાંજે કપડાંની ઘડીઓ કરવાની. વિચારાને રાજ જેવા
બનવાની કુરસદ જ ક્યાંથી મળે ?

જેકો એ બધાથી મનમાં ને મનમાં અકળાય.
ખૂબ દુઃખી થાય. એના ખાપા દર મંગળવારે ગામમાં
મેલાં કપડાં લેવા જાય. ઘોએલાં આપી આવે. થોડાં
ઘણા પૈસા લાવે. તેમાંથી બધાં રોટલો ને છાશ ખાય.
જેકાને તો ખાસુદી જલેખી ખાવાનું મન થાય. રૂપિયા

ઉછાળવાનું મન થાય. થેલીની થેલીઓના ભંડાર ભરવાનું મન થાય. એને થતું : બાપાને ખૂબ પૈસા કમાવાનું મન કેમ નહિ થતું હોય ?

એક વાર એણે બાપાને એ વાત કરવા માંડી કે તમે ખૂબ કમાઓ. બાપા તો ચિડાઈ ગયા. ને મોટા ઘાંટે પાડ્યો.

એમ કરતાં કરતાં જેકો મોટો થયો. પછી અચાનક એક દહાડો એક નવી વાત બની ગઈ. એ ગધેડું ચારીને ઘેર આવતો હતો. શેરીને નાકેથી રડારોળ સંભળાઈ. રોકકળ એને ઘેર જ ચાલતી હતી. પાસે જઈ જાયું, તો—અરેરે, એના બાપા ગુજરી ગયા હતા ! રડાં ધોવા નહીંએ ગયેલા. અચાનક સાપ કરડ્યો. ગુજરી ગયા.

પણ જેકો કંઈ દિલગીર થયો નહિ. એને તો મનમાં ને મનમાં થયું : હાઆશા હવે રોજનું ગધેડું ચારવાનું ગયું. રોજના ધાકધમકી ગયાં. ને રોટલો ને મીઠું ગયાં. હવે તો બસ, કોઈ સરસ ધંધે ચઢવું. ઘોખીગીરી બંધ. ખૂબ કમાવું. સૂપડે ને ટોપલે રૂપિયા

ભેગા કરવા. અહીં નહિ મળે તો બીજે ગામ જવું.
બીજે દેશ જવું. પણ હવે ખૂબ કમાવું તો ખરું.

જેકો તો ગુપચુપ બીજે દિવસે ઊપડ્યો. ચાલ્યો.
ચાલ્યો જય છે. ખૂબ ચાલ્યો. ધણું ચાલ્યો. એમ કરતાં
કરતાં છેક ત્રીજે દિવસે એ એક મોટા શહેરમાં આવી
પહોંચ્યો.

ક્યાં એનું નાનકડું ગંદું ગામ, ને ક્યાં આ
અચકાટ, અગઝાટ શહેર ?

મોટા મોટા રસ્તા. ગોરા ગોરા લોક. ધમધમ ચાલતી

ગાડીઓ. ઊંચા
ઊંચા ઘર.
જખરી દુકાનો.
સેંકડો લોકો
આવે ને જાય.

જેકો મનમાં
જરા ગભરાયો.
જરા અચકાયો.
રસ્તાની ધારે
થોડી વાર ઊભો

રહ્યો. પછી થયું : આમ ઊભો રહીશ તેમાં શું વળશે ?
લાવ, કોઈને કંઈ પૂછું.

એટલામાં જ ત્યાંથી એક માણસ જતો હતો.
તેના માથા પર સોનારૂપાની બનાવેલી ટોપી હતી.
તેણે ખૂબ સારાં સારાં કપડાં પહેરેલાં હતાં. હાથે વીંટી,
ને ગળામાં કંઠીઓ હતી. જેકાએ તેને હાથ ઊંચો
કરી ઊભો રાખ્યો ને પછી પૂછ્યું : “મહેરબાન, આ
કયું ગામ છે ?”

પેલો માણસ જેકાની સામે જોઈ રહ્યો. ટગર
ટગર જોઈ રહ્યો. તેને માથાથી પગ સુધી ખરાબર
નિહાળ્યો. પછી આસપાસ જોયું. પછી ડોકું ધુણાવ્યું
ને બોલ્યો : “મુ...ન્નિ !”

જેકાને લાગ્યું : હં ! આ ગામનું નામ મુન્નિ હોય
એમ દેખાય છે. નામ તો સારું છે.

પછી તેણે પૂછ્યું : “હં, આપનું નામ શું ?”

પેલો ફરી બોલ્યો : “મુ...ન્નિ !”

આત્તારી ! આ તો જે ગામનું નામ, તે જ આ
માણસનું પોતાનું નામ પણ દેખાય છે. જેકાને ખબર

હતી તો. એના ગામનું નામ મંગળિયું હતું ને મંગળિયા નામના એચાર માણસ એના ગામમાં પણ હતા. એટલે જોકાને કંઈ બહુ નવાઈ લાગી નહિ.

પછી એણે સવાલ કયો: “આ શહેરનો રાજકોણ છે?”

પેલો તો જરા ચિડાયલો દેખાયો; ને ફરીથી માટે માટે બોલ્યો: “મુ....ન્નિ, મુન્નિ!”

એમ કહેતો તે તો ચાલતો થઈ ગયો. જોકો જરા વિચારમાં પડ્યો. તેને નવાઈ લાગી. પણ એમાં શું? રાજનું નામ મુન્નિ ને તેણે પોતાના ગામનું નામ પણ મુન્નિ રાખ્યું.

ઠીક ભાઈ.

પણ હવે શું કરવું? કંઈ ધંધોધાપો કરવો જોઈએ. કંઈ નોકરી જાળવી જોઈએ. તે માટે કોને પૂછવું? એવા વિચારમાં ને વિચારમાં તે આગળ ચાલ્યો. થોડે દૂર જતાં તેને એક ડોસો દેખાયો. ડોસો જવાબ દેશે એમ એને લાગ્યું. તેણે વિચાર કર્યો: આ શહેરનો મોટામાં મોટો શેઠિયો હોય તેને ત્યાં નોકરી મળે તો મજા પડે. ધીમે ધીમે વધી જવાય. આગળ શેઠના

જેવી જ મોટી પેઠી કાઢવાની. માટે લાવ, તેની જ તપાસ કરું.

ડોસાકાકાને અટકાવીને પૂછ્યું: “કાકાજી, આ ગામમાં મોટામાં મોટો શેઠિયો કોણ છે?”

ડોસો ઉતાવળમાં હોય તેવું લાગ્યું. તે તો “મુ....ન્નિ!!” એટલું જોલી આગળ જ ચાલતો થઈ ગયો!

જેકાને થઈ ગયું: યાર, ખરી તક ગઈ. પેલો પહેલા મળેલો માણસ જ મુન્નિ, ને તે જ મોટામાં મોટો શેઠિયો હતો. તેની પાસે જ નોકરી લેવાની હતી. તેને પકડી રાખ્યો હોત તો ઠીક થાત. કંઈ નહિ. હવે ફરી શોધી કાઢીશું.

આગળ ચાલતાં ચાલતાં એ મોટા બજારમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આગળ એક ઢેકાણે એણે સોબસો માણસનું ટોળું જોયું. તે પણ ટોળામાં ગયો. જુએ છે તો વચ્ચે વાસણોનો એક ઢગલો હતો. બધાં વાસણો ચકચકાટ ઝગઝગાટ હતાં, અને તે બધાં સોનારૂપાનાં હતાં. તે ત્યાં વેચાતાં હોય એમ લાગ્યું. એને થયું: આ આટલો બધો પૈસાવાળો કોણ હશે? સોનારૂપાનાં

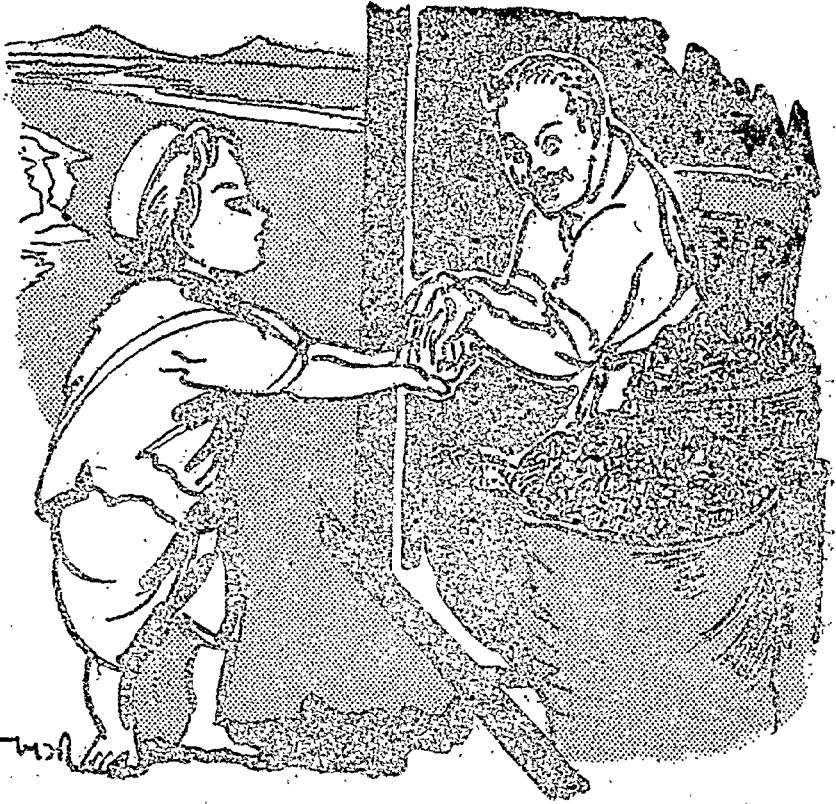
આ બધાં વાસણોનો માલિક કોણ હશે ? એણે એ ત્રણ જણને પૂછ્યું. સૌએ એક જ જવાબ દીધો : “ મુન્નિ ! ”

હવે તો જેકાને થયું કે ખરેખર, નોકરી તો આ મુન્નિ શેઠને ત્યાં જ કરવી. એના જેવો બીજો તાલ એકે નહિ.

ટાળામાંથી નીકળી એ આગળ ચાલ્યો. આગળ ચાલતાં ચાલતાં એ નદી પર આવી પહોંચ્યો. કિનારાથી થોડે દૂર એક ઝાડ તળે એક માણસ ચણાનો ઢગલો મારી બેઠો હતો અને જતાઆવતા બધાને બોલાવી બોલાવી ચણા ખજૂર આપતો હતો. બધા ખુશીથી લેતા હતા ને ખાતા હતા. માછીઓ, ખલાશીઓ પાસે બેઠા બેઠા ચણાના ફાકા મારતા હતા. કોઈ કંઈ પસા આપતું નહોતું. જેકાને થયું કે આ કોઈ એ ચણાની પરબ બેસાડી લાગે છે. એના ગામમાં ઉનાળે પાણીની પરબ બેસતી હતી. પણ ચણાખજૂરની પરબ તો પહેલવહેલી જ એણે જોઈ. એને થયું : આ દેશ ખરેખર ખૂબ પૈસાવાળો દેશ છે. અહીં તો આવું બધું મફત વહેંચાય છે. જરૂર આપણે પૈસાદાર થઈશું.

એને ખૂબ ભૂખ લાગેલી હતી. પેટમાં કુર કુર

કુર કુર થતું હતું. એને થયું : લાવ ને, આપણે પણ ચણા ખજૂર લઈને ખાઈએ.

એ પેલા માણસ પાસે ગયો ને હાથ ધર્યો. પેલાએ ખાંખા ભરીને ચણા આપ્યા. થોડુંક ખજૂર આપ્યું. જોકાએ તે લીધું. એને થયું : લાવ, આ ચણાખજૂર કોણ વહેંચે છે તે પૂછીએ.

પેલા માણસને પૂછ્યું : “આ ચણાખજૂર કોણ વહેંચાવે છે ?”

પેલાએ તરત જ જવાબ દીધો : “મુ....ન્નિ !”

એએએમ ? ત્યારે તો આ બધું પેલા મુન્નિ શેઠિયા તરફથી જ વહેંચાય છે. વાહ ! શેઠિયા દિલનો પણ દોલો છે. ઉદાર છે જરૂર નોકરી આપશે. પગાર પણ સારો આપશે. જેકાને લાગ્યું કે અહીં ફાવવાના ખરા.

જેકો ઘાટ પર એકા. એસીને ચણા તથા ખજૂર ખાધાં. એને તરસ પણ સારી પેઠે લાગી હતી. પેઠ ભરીને એણે પાણી પીધું. ઘાટ પર એક મોટું વહાણ ઊભું હતું. વહાણમાં પુષ્કળ માલ ભરેલો હતો, અને દશબાર માણસો તે માલ કિનારા પર ઉતારતા હતા. જેકાએ પાણી પીધા પછી એક જણને પૂછ્યું : “આ બધો માલ કેનો છે ?”

એકજણે તેની સામું જોઈ જવાબ દીધો : “મુ....ન્નિ !”

બીજાે પણ એક બોલ્યો : “મુન્નિ !”

જેકો રાજ થયો. ચાલો ત્યારે, હવે આ મુન્નિ શેઠને જ પકડવા પડશે.

બપોર થયા હતા. માથે તડકો તપતો હતો. જેકાને થયું : હાલ તાપમાં ક્યાં જઈશું ? થોડી ઊંઘ કાઢીએ.

એણે એક મોટું ઝાડ શોધી કાઢ્યું. છાંયે પુષ્કળ હતો. તેની નીચે સૂઈ ગયો. થાકેલો હતો એટલે તરત ઊંઘ આવી ગઈ.

જેકો ઊંઘ્યો ઊંઘ્યો તે ઠેક સાંજ સુધી ઊંઘી ગયો. અચાનક એ જાગ્યો ત્યારે સાંજ પડી ગઈ હતી. પંખીઓ પોતાના માળા ભણી જતાં હતાં અને તેમનો અવાજ આસપાસ ઊંચે સંભળાતો હતો.

એ નહીંચે ગયો, ને મોટું ધોયું. પાણી પીધું ને પછી શહેર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

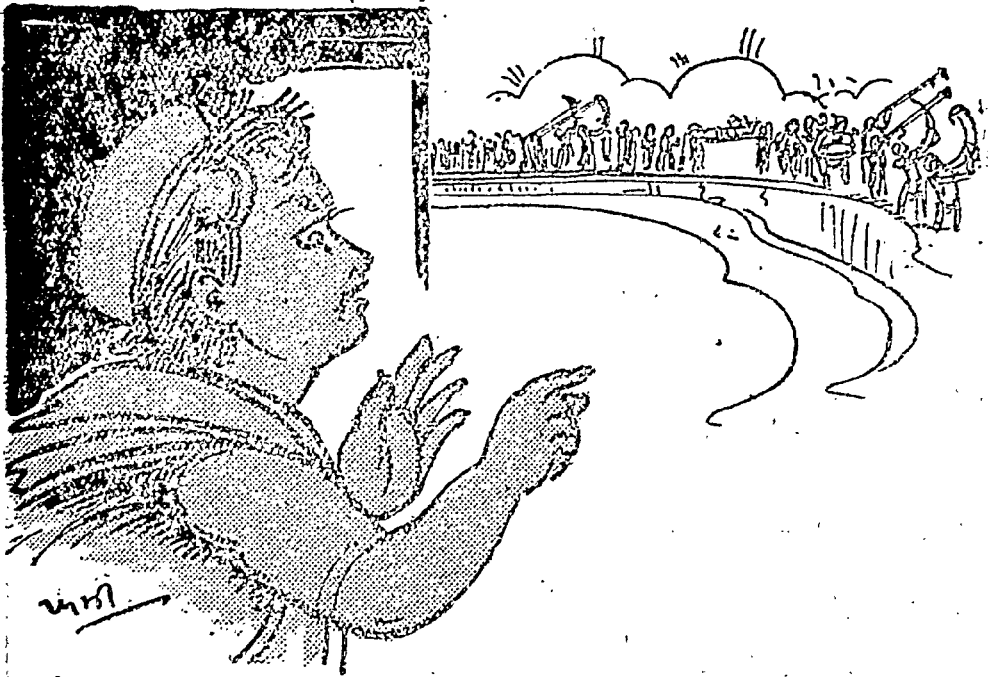
થોડેક ગયો હશે ત્યાં તો દૂરથી ઢોલત્રાંસાનો અવાજ સંભળાયો. સાથે ઘંટ પણ વાગતા હતા. અવાજ તેના તરફ આવતો હતો.

એણે એક જાણને પૂછ્યું : “ઢોલત્રાંસાનો અવાજ શાનો થાય છે ?”

પેલાએ જવાબ દીધો : “મુ....ન્નિ....મુ....ન્નિ !”

જેકાને થયું : મુન્નિશેઠ ફરવા નીકળ્યા લાગે છે. હોય. સાંજ પડી છે. ફરવા જવાનો વખત છે. મોટા માણસ છે તે વાજાં સાથે ફરવા નીકળે થ ખરા. અહીં એવો રિવાજ હશે.

તે ઊભો રહ્યો. થોડી વારે ઢાલત્રાંસાનું સરધસ-
એની પાસે આવ્યું. એણે જ્ઞેયું તો આગળ ઢાલ,
નગારાં ને ઘંટ હતાં. પાછળ પણ હતાં. ને વચમાં તો
ઠાઠડી હતી ! મુડડું હતું !

અરેરે ! આ શું ? મુન્નિ શેઠ ગુજરી ગયા ? સવારે
તો સાજતાજ હતા. ખાસ્સા તંદુરસ્ત હતા. અને સાંજે
મરી ગયા ?

જેકાને એના બાપ મરી ગયેલા તે યાદ આવ્યું.
સવારે સાજતાજ હતા. સાંજે મરી ગયા. સાપ ફરડ્યો

તેથી. જેકાને થયું : આ શેઠને પણ એવું જ થયું હશે. સાપ કરડ્યો હશે કે પછી ઝેરી વીંછી હોય. નહિ તો આમ અચાનક મરી જાય નહિ. અરેરે ! આ તો ખોટું થઈ ગયું !

જેકાને તો લાગ્યું કે જાણે પોતાનો શેઠ જ ગુજરી ગયો. જેકો તો નિરાશ થઈ ગયો. તે નદીઘાટે પાછો ગયો ને ત્યાં બેઠો. થોડી વાર સુધી બેસી જ રહ્યો. પાછી એને ભૂખ લાગી હતી. ચણાખજૂર વહેંચાતાં જ હતા. ફરી માણું કે કેમ ? એને જરા આંચકો આવ્યો. પણ હશે, ના કહે તો માટું શું જશે ? એમ મન સાથે નક્કી કર્યું. પછી પેલા પાસે જઈ હાથ ધર્યો. પેલાએ તરત જ આપ્યાં. તે ખાઈને એણે પાણી પીધું ને થોડી વાર એમ ને એમ બેસી રહ્યો.

થોડી વારે સહેજ દૂર એને અજવાળું અજવાળું દેખાયું. ત્યાં સ્મશાન હતું. પેલા મુડદાને લોકો ખાળી રહ્યા હતા. તેની ચિતા સળગતી હતી. મુન્નિ શેઠનું મુડદું બળતું હતું, તેનું એ અજવાળું હતું.

જેકો થોડી વાર ત્યાં બેઠો રહ્યો. પછી એને

विचार आव्यो: आम जेसी रडीने शुं करीशुं ? कावे नोकरे तो मणवी ज जेधये. लाव, तपास करुं.

अम करी ते उठ्यो ने सहजे थाल्यो. अटलामां अेक माणस मज्यो. तेने अण्णे पूछ्युं : “भारे नोकरे माटे कान्नी पासे जवुं ?”

पेलाअे जवाप दीधो: “मुन्नि !”

हाय, हाय ! आ शुं ? नोकरे माटे उजु मुन्नि पासे ज जवानुं ? अटले ? भारे जणी जवुं ? मुन्नि तो जणी गयो, तेनी पासे जवा माटे भारे पणु जणी जवुं ?

ना, ना, अे नहि जने. आ देश कामनो नहि.

जेका तो होडयो. पूज्ज जेशमेर होडयो. नाठो ज. ते गयो,—गयो ठेठ पोताने गाम. ज्जिन्त हिवसथी गधेडुं थारवा ने करुपडां धोवाने कामे लागी गयो.

‘मुन्नि’ अटले शुं ? ते शोधी काढो. न ज जडे तो पछी आ चोपडीमां काळक ठेकाण्णे आपेलुं छे त्यांथी वांची ल्यो.

કોલાહલ પંડિત

કોલાહલનો અર્થ થાય છે ગરબડ, શોરબકોર.
તમે કહોશો, એવું તે કોઈનું નામ હતું
હશે ખરું કે? પણ હા, આ વાત તદ્દન સાચી છે.

આજથી આઠસો વરસ ઉપરની એ વાત છે.
મદ્રાસમાં એ વખતે એક પંડિત રહે. એનું નામ તે
વિદ્યાસાગર હતું, પણ લોકો એને કોલાહલ પંડિત
કહીને ઓલાવે.

એ મોટો જખ્ખર વિદ્વાન હતો. એના જેવો
શાસ્ત્રો જાણનારો તે વખતે બીજો કોઈ ન હતો. બધા
પંડિતો એનાથી ડરે. એની સાથે વાદવિવાદ કરવા
કોઈ આગળ ન આવે. એનાથી તો મદ્રાસનો રાજા
પણ ડરે. એ જેમ કહે તેમ રાજા કરે.

પછી તો એ પંડિતે દેશમાં ઢંઢેરો પિટાવ્યો, કે
“જે કોઈ પંડિત હોય તે મારી સાથે વાહવિવાહ કરે;
નહિ તો મને કર આપે. વાહવિવાહ કરવા નીકળે અને
હારે તો ફાંસીએ ચઢવું પડશે.”

દેશભરના પંડિતો ગભરાયા. કોણ વાહવિવાહ
કરે? વાહવિવાહ કરે અને હારી જાય, તો ફાંસીએ
ચઢવું પડે. ડરને લીધે બધા પેલો જે કહે, તે રકમ
કર તરીકે આપે.

એ પંડિતજ્યાં જાય ત્યાં ભારે કોલાહલ મચે. ગરબડ
ને ધાંધલ જામે. આથી લોકો એને કોલાહલ પંડિત કહે.

મદુરામાં એક પાઠશાળા હતી. ત્યાં એક વિદ્વાન
પંડિત વિદ્યાર્થીઓને ભણાવે. એક દિવસે નાનકડા
છોકરાને લઈને એક માણસ આવ્યો. તે કહે: “પંડિતજી!
મારા આ દીકરાને ભણાવશો?”

પંડિતજી બોલ્યા: “શું, મશકરી કરવા આવ્યા છો?”

પેલાએ પૂછ્યું: “કેમ એવું બોલો છો? મશકરી શાની?”

પંડિતજી કહે: “મશકરી નહિ તો બીજું શું?”

આટલું નાનું બાળક તે કદી ભણતું હશે?”

પેલા ભાઈ ખોલ્યા: “આ છોકરો તો ભારે હોશિયાર છે. જે કંઈ સાંભળે, તે એને તરત યાદ રહી જાય છે.”

પંડિતજીએ ખાળકને એકબે સવાલ પૂછ્યા. છોકરે પટોપટ જવાબ આપી દીધા. પંડિતજીને ભારે નવાઈ લાગી. છ સાત વરસનું ખાળક આવું હોશિયાર! પછી એ છોકરાને પાઠશાળામાં દાખલ કર્યો.

એ ખાળકનું નામ યમુનાપ્રસાદ.

પંડિતજી જે કંઈ શીખવે, તે યમુનો તરત જ યાદ કરી લે. એક અક્ષર પણ ભૂલે નહિ. બાર વરસની ઉંમર થતાં એ ઘણાં શાસ્ત્રો ભણી ગયો. વ્યાકરણ તો જીભે રમે. કવિતા તો પટપટ બનાવી શકે. ન્યાયશાસ્ત્ર, તર્ક-શાસ્ત્ર, ગણિતશાસ્ત્ર, બધાંમાં એ હોશિયાર.

એક વખત ગુરુજી બહારગામ ગયા. પાઠશાળા યમુનાને સોંપતા ગયા. આ જ વખતે પેલો કોલાહલ પંડિત તે ગામે આવી ચડ્યો.

બાપ રે! ગામના બધા પંડિત નાસી ગયા. કોલાહલ પંડિતનો એક માણસ યમુનાના ગુરુજીને ખોલાવવા આવ્યો.

યમુનાએ જવાબ દીધો: “અમારા ગુરુજી એવા ગરબડિયા પંડિત સાથે બોલવા જ ઇચ્છતા નથી.”

માણસે જઘને કહ્યું કોલાહલ પંડિતને. એ તો ખૂબ ચિડાયો. ઘુવાંકુંવા થતો આવ્યો પાઠશાળામાં. તેને જોઈને યમુનાપ્રસાદ બહાર આવ્યો.

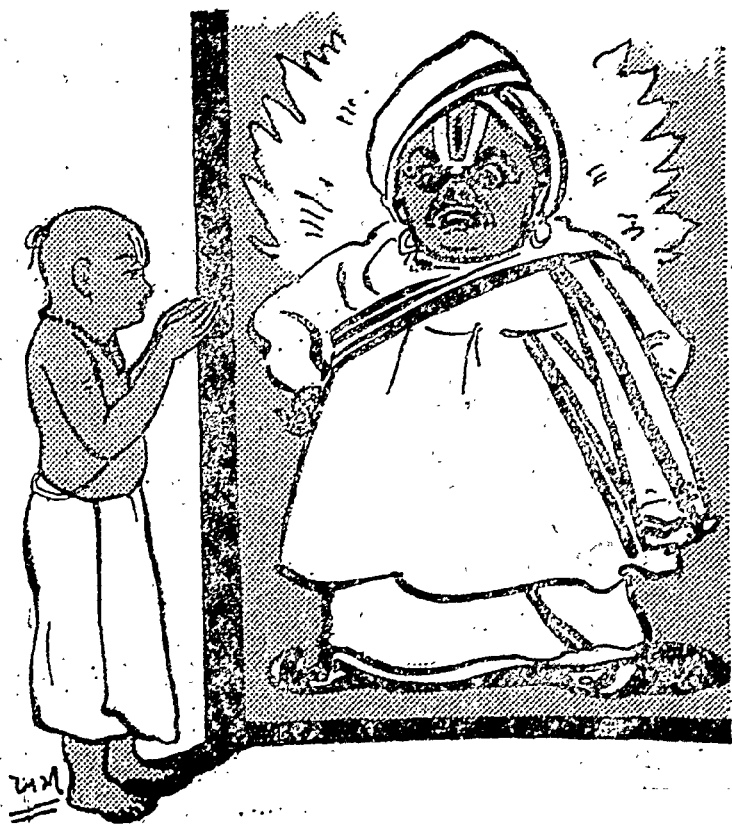
કોલાહલ પંડિતે પૂછ્યું: “અલ્યા છોકરા! તું આ પાઠશાળામાં ભણે છે?”

“હા,
હા, શું છે?”

કહીને યમુ-
ના પ્રસાદ
છાતી કાઢી
ભેભો રહ્યો.

“ક્યાં છે
તારો ગુરુ?”

એમ બોલતો
કોલાહલ
પંડિત દાંત

પ્રમ

કચકચાવવા લાગ્યો.

યમુનાએ તેને ગુસ્સાથી જવાબ દીધો: “તમે આટલા બધા દાંત શાના કચકચાવો છો? અમારા ગુરુજી તમારા જેવા નાના માણસોની સાથે બોલતા જ નથી.”

આ સાંભળતાં જ કોલાહલ પંડિતના ગુસ્સાનો પાર ન રહ્યો. મોટા મોટા પંડિતો જેનાથી ડરે, રાજા પણ જેને નમે, એની સામે એક છોકરો નીડર બનીને બોલે, એ કેમ સહન થાય?

“જોઈ લઈશ.” કહેતો કોલાહલ પંડિત ચાલ્યો ગયો.

થોડા દિવસો પછી યમુનાપ્રસાદના ગુરુજી આવ્યા. બધાએ તેમને કોલાહલ પંડિતની વાત કહી. તે તો ગભરાઈ ગયા. તેમણે યમુનાને સારી પેઠે ઠપકો દીધો.

યમુના કહે: “ગુરુજી” એ કોલાહલ પંડિત તે શું કરવાનો છે? અરે, હું જ એને હરાવી દઈશ.”

ગુરુજી કહે: “અરે રામ! આપણાં કમનસીબ, કે

कोलाहल गुरूसे थयो. अनी साथे ते आपणाथी वाह-
विवाह थाय ? अने आपणाथी कुम पडोंचाय ?”

जेयार हिवस वीत्या, त्यां तो मद्रासथी अक
कासह आवी पडोंच्यो.

कासह कहे: “यावे पंडितल ! तमने रान्त
आलावे छे.”

पंडितल शुं आले ? अ तो गभरावां लाग्या.

तरत न यमुना आल्या: “अल्या कासह ! न,
रान्तने कडेणे, ने कोलाहल पंडित साथे वाहविवाह
करवाने ह्येय तो अमारा गुरुल नहि आवे.”

हूते कहुं: “नहि आवे, तो सन थरो. रान्तने
हुकम छे.”

यमुना आल्या: “पडेलां ते शिष्यने लते, पछी
गुरुलने. हुं शिष्य छुं. तमारो कोलाहल मारी साथे
भले वाहविवाह करे.”

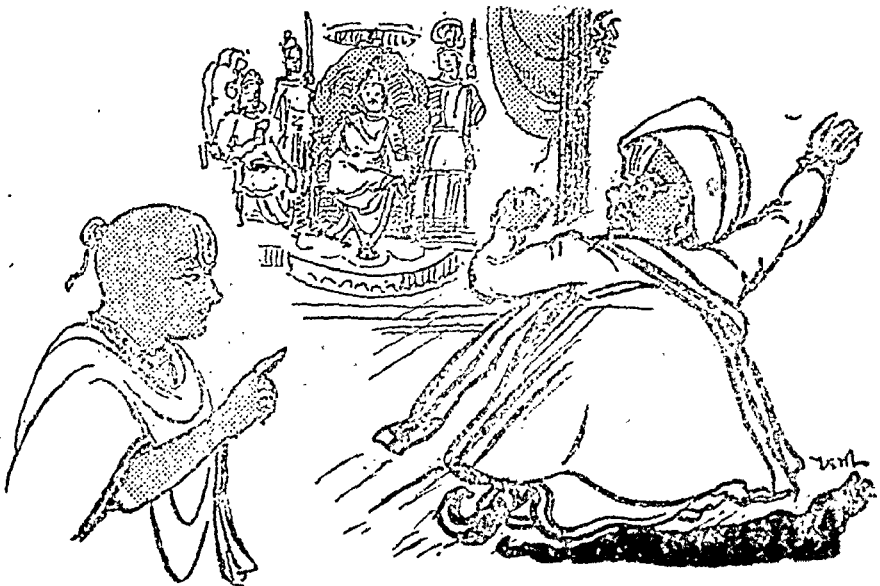
हूत तो आल्या गयो. रान्तने अहुं कहुं. रान्तने
तरतन आज्ञा आपी: “लावे अ आणकने. नेधने
तो भरा, अ कुवोड छे !”

કોલાહલ પાંડિતે એક પછી એક ઘણા સવાલો પૂછ્યા. બધાના જવાબો યમનાએ પટપટ આપ્યા. આકરણ, ગણિત, જ્યોતિષ બધામાં એ તો હોશિયાર. તડાતડ જવાબ મળતા સાંભળીને કોલાહલભાઈ ગભરાયા.

પૂછી કહે: “અલ્યા છોકરા! તું જ હવે મને પૂછ!”

યમુના બોલ્યા: “ઠીક છે. હું જ તમને પૂછું. હું ત્રણ સવાલ પૂછીશ. આમાં જ આપણી હારજીત. જે હારે, તેને ફાંસી.”

કોલાહલને મન એમ, કે આ બાળકને સવાલ પૂછતાં ક્યાંથી આવડશે? તેણે તો હા કહી. પહેલો

એવા સવાલમાં ખીજું શું સમજવું? મોટા મોટા રાજના દરબારમાં જાય. દરેક દરબારમાં બેચાર પંડિતો તો હોય જ. એમને એ સવાલ પૂછે. પંડિતો જવાબ ન આપી શકે, એટલે રાજ પાસેથી જીત્યાનું ધનામ લે. આ પંડિત એક મોટા ઘોડા પાસે રાખતા. તેથી એને લોડા ઘોડાપંડિત કહેતા.

ફરતા ફરતા ઘોડાપંડિત ભોજ રાજના દરબારમાં

આવી ચડયા. દરબાર

ભરાયો હતો. ધણ

પંડિતો બેઠા હતા.

ઘોડાપંડિતે ઊભા

થઈને એક

આંગળી ઊં-

ચી કરી.

ભોજ રા-

જ પૂછે:

એનો શો

અર્થ ?

ગાંધીવ]

ઘોષાપંડિત બોલ્યા: “એનો અર્થ પૂછો તમારા પંડિતોને. જવાબ નહિ અપાય તો હાર કબૂલે. પછી આપે મને જીતનું ધનિામ આપવું પડશે.”

એ જ રીતે પાંચ આંગળી બતાવી. એ બીજા સવાલ થયો. બધા પંડિતો વિચારમાં પડ્યા. જવાબ ન આપે તો આબરૂ જાય. હવે શું કરવું? રાજાએ કાળિદાસ સામે જ્ઞેયું.

કાળિદાસ કહે: “આપનો હુકમ હોય તો હું કાલે આ બંને સવાલના જવાબ આપીશ.”

રાજાએ કબૂલ કર્યું. ઘોષાપંડિતને રોક્યા. બીજા દહાડે જવાબ આપવાનું કર્યું. એક સરસ મકાનમાં ઘોષાપંડિતને ઉતારો આપ્યો. સારાં સારાં ભોજન જમાડ્યાં.

બીજા દિવસ થયો. દરબાર ભરાયો. ઘોષાપંડિતની વાત સાંભળીને લોકોની લીડ જમી. આજે ખરેખરી મઝા થશે. હજી સુધી કાળિદાસની હાર કોઈ દિ નથી થઈ. આજે તો જરૂર હારી જશે. લોકો માંહોમાંહે ખૂબ ગુસપુસ કરવા લાગ્યા.

ભોજરાજ આવ્યા. નોખત વાગી. ડંકાનિશાન મડગડ્યાં. રાજ ગાદી ઉપર બેઠા. ઘોઠાપંડિત આવી પહોંચ્યા. તેમને સૌથી આગળ બેસાડ્યા. બીજા ઘણા પંડિતો આવ્યા હતા. બધા તો આવી ગયા, પણ કવિ કાળિદાસ હજી દેખાતા નહોતા.

ભોજરાજએ પૂછ્યું: “હજી કાળિદાસ કેમ દેખાતા નથી?”

ઘોઠાપંડિત બોલ્યા: “એ શું દેખાવાના હતા? હવે એ નહિ દેખાય. મારા સવાલોનો જવાબ કોઈ આપી શકે એમ નથી.”

એમ કહીને ઘોઠાપંડિત મૂછો મરડવા લાગ્યા. સભા આખી ચૂપ છે. કોઈ કંઈ બોલતું નથી. પંડિતો બધા નીચું મોં કરી બેઠા છે. ઘણી વાર થઈ ગઈ.

ઘોઠાપંડિત કહે: “હવે આવી રહ્યો એ તમારો પંડિત. એ તો ડરીને નાસી ગયો હશે. મહારાજ, મને ઇનામ આપી દો.”

રાજ ભોજ વિચારમાં પડ્યા. ઇનામ આપી દે તો પોતાના હરબારની આખરૂં જાય. કોઈ દિવસ નહિ ને આજે જ આવી પડે, એ ગળે કેમ ઊતરે? રાજ વિચાર

કરે છે, એટલામાં તો કાળિદાસ આવી પહોંચ્યા. પાછળ
એક બીજાં માણસ પણ હતો. તે પણ ખૂબ ઠાઠમાં હતો.
બધા લોકો ખળભળી ઊઠ્યા. રાબનો જીવ કંઈક હેઠે બેઠો.

થયેલું એમ, કે સવારમાં ઊઠીને કાળિદાસ
શહેરમાં ફરવા નીકળી પડેલા. એક માણસ ખાસ શોધી
કાઢવાનો હતો. એ માણસ પાસે ધોકાપંડિતના જવાબ
અપાવવાના હતા. શોધતાં શોધતાં બેત્રણ કલાક વીતી
ગયા. તે મળ્યો નહિ. છેવટે નિરાશ થઈને ઘેર આવવા
નીકળ્યા. રસ્તામાં એક કુંભારનું ઘર આવ્યું. કુંભાર
બેઠો બેઠો ચાકડો ધુમાવતો હતો. ગારાના પીંડા ચાકડા
ઉપર મૂકતો હતો. ગીતો ગાય અને વાસણ બનાવતો.
જય. કાળિદાસની નજર તેના ઉપર પડી. કુંભારને
બેતાં જ તે ઊભો રહ્યો. વિચાર કરીને કુંભાર પાસે
ગયો. કાળિદાસ પંડિતને તો સૌ કોઈ ગ્રાહ્ય. કુંભારે
પ્રણામ કરી તેમને બેસવાને પાટલો આપ્યો.

કાળિદાસ કહે: “તમે મારી સાથે દરબારમાં ચાલો.”

કુંભાર કહે: “અરરરર ભઈસાબ! મેં તો કંઈ
ગુનો નથી કર્યો. મને શીદને દરબારમાં લઈ જાઓ છો ?”

કાળિદાસ યોલ્યો: “તમારો ગુનો કંઈ નથી. તમને હું ધનામ અપાવીશ. તમે ચાલો.”

કુંભાર તો માને નહિ. એ જાણે, કે મને શાનું ધનામ મળે? જરૂર કંઈક ગુનો થયો હશે. કાળિદાસે તેને ખૂબ સમજાવ્યો.

કાળિદાસે કહ્યું: “તમારે હું પહેરાવું તેવાં કપડાં પહેરીને દરબારમાં આવવાનું છે. તમારે યોલવાનું કંઈ જ નથી. એક અક્ષર પણ ન યોલવો. એક માણસ હાથ વડે કંઈક નિશાનીઓ કરશે. તમને જે કંઈ સમજાય, તે જવાબ તેવી જ રીતે નિશાનીઓ કરીને આપજો.”

કુંભાર તો કેમે કર્યો માને નહિ. આખરે કાળિદાસે કુંભારને ૧૦૦ રૂપિયા આપ્યા, ત્યારે તે જેમતેમ રાજી થયો. કાળિદાસ તેને ઘેર લઈ આવ્યો. પંડિતના જેવા સારાં સારાં કપડાં પહેરાવ્યાં અને ઠાઠથી સમજાવીને દરબારમાં લઈ આવ્યો.

કુંભાર એક આંખે કાણો હતો.

દરબારમાં આવ્યા એટલે ભોજ રાજાએ ધોધા-પંડિતના સવાલના જવાબ માગ્યા.

કાળિદાસ કહે: “હું પોતે એવા સવાલના જવાબ નથી આપતો. આ મારો ચેલો તે જવાબ આપશે.”

એમ કહીને તેણે પેલા કુંભારને ઊભો કર્યો. કુંભાર ઊભો થઈ રહ્યો. બિચારાને કંઈ સમજણ ન પડે, કે શું થશે! બધા તેને બેઠ રહ્યા. બધા એમ જ સમજવા લાગ્યા, કે આ પણ કોઈ મોટો પંડિત હશે.

ભોજરાજએ ધોકાપંડિતને સવાલ પૂછવા આજ્ઞા કરી. ધોકાપંડિત ઊભા થયા. કાળિદાસના બોલવાથી એને ભારે રીસ ચડેલી. પંડિત નહિ ને પંડિતનો ચેલો પોતાના સવાલનો જવાબ આપવા નીકળે એ તો એને અપમાન જેવું લાગ્યું. પણ સવાલ પૂછ્યા વિના કંઈ છૂટકો હતો? ગુસ્સાથી પંડિતજીએ એક આંગળી ઊંચી કરી.

પેલા કુંભારને જવાબ આપવાનો ઈશારો કરતાં કાળિદાસે બધાને જણાવ્યું, કે: “ધોકાપંડિત બોલ્યા વિના હાથના ચાળા કરીને સવાલ પૂછે છે, એટલે મારો ચેલો પણ બોલ્યા વિના જ જવાબ આપશે.”

કુંભારે વિચાર્યું કે: આ માણસે ગુસ્સાથી એક આંગળી ઊંચી કરી છે. મારો વહાલો કહે છે,

કે તારી એક આંખ છે, તે પણ ફેડી નાખીશ. તો હું ક્યાં કમબેર છું? એની બેય આંખો હું ફેડી નાખું.

આમ વિચારીને કુંભારે ગુસ્સાથી બે આંગળી ઊંચી કરી. ઘોઠાપંડિત મનમાં બોલ્યા: ‘માણો છે તો પંડિત. મારી એક આંગળીના અર્થ સમજી ગયો.’

કાળિદાસે પૂછ્યું: “કેમ મુરખબી પંડિતજી! તમારો જવાબ મળ્યો?”

ઘોઠાપંડિત બોલ્યા: “હા, ભાઈ! જવાબ છે તો ખરોખર. હવે બીજા ઉકેલે ત્યારે ખરો માનું.”

એમ કહી પંડિતજીએ પાંચેય આંગળીઓ ઊંચી કરી. કુંભારે વિચાર્યું કે: મેં એની બેય આંખો ફેડી નાખવાનું કહ્યું, એથી એ મારો વહાલો તમારો બતાવે છે. પાંચે આંગળીના સોળ પાડવાની ધમકી આપે છે. તો હું ક્યાં એનાથી કમબેર છું? હું મુકકેમુકકે ધબ્બેડી નાખીશ.

આમ વિચારીને કુંભારે આંખો લાલ કરીને મુકકો ઉગામ્યો.

पेला पंडितल तो ऊप लधने जांभा पडी गया.
नीरुं न्नेध गया. अमनाथी उंचे न्नेवाय नलि.
नवाप्य परापर छे, अम सौ समल गया.

लोण राज धणा भुश थया. कुंभारने तो मोटा
पंडित मानी लीधो. तेने पांचसो सोनामडोरोनुं
धनाम आपीने आसने जेसाड्यो. पछी पूछ्युं:
“धोकापंडित ! हुवे आ तमारुं धशारानुं ज्ञान अमने
समन्वेो.”

शरमाता शरमाता धोकापंडित ज्योड्या: “तमारो
पंडित मारो धशारा परापर समल गयो. में अक

આંગળી ઊંચી કરી, તેનો અર્થ એ હતો કે દુનિયામાં સત્ય એક જ સાચું છે. એના જવાબમાં આ પંડિતે એ આંગળી ઊંચી કરી કે સત્ય એક જ નથી, બીજા ઈશ્વર પણ છે. બીજા સવાલમાં મેં પાંચ આંગળી ઊંચી કરી. એનો અર્થ એવો હતો કે દુનિયામાં પાંચ મૂળ તત્ત્વો છે. તે પણ સમજી જઈ તમારા ચેલાએ મુઠ્ઠી ખતાવી જવાબ આપ્યો, કે એ પાંચે તત્ત્વ આમ સેળભેળ થઈને એકમાં બંધાઈ જાય, એટલે દુનિયા પેદા થાય. એ વાત પણ સાચી.”

આ વાત સાંભળીને કાળિદાસ તો હસી પડ્યા. કુંભારને કંઈ સમજણ ન પડી.

ભોજ રાજાએ પછ્યું: “કેમ હસ્યા તમે?”

કાળિદાસે બધી વાત કહી. બધા માણસો તેની ખુદ્ધિતાં વખાણ કરવા લાગ્યા. લાકડે માંકડું તે આતું નામ!

અકકલવાળી દાઢી

એક વખત બાદશાહ અકબરનો દરબાર ભરાયો હતો. વાતચીત ચાલતી હતી. બધું કામકાજ ચેતી ગયા પછી આનંદની વાતો ચાલે.

અકબર બાદશાહને હસવાની ને મશકરીની વાતો વધારે ગમે. એ માટે ખીરખલ ખાસ હોય જ. જ્યારે કંઈ ન સૂઝે ત્યારે ખીરખલને કંઈક આડુંઅવળું પૂછે.

બાદશાહે પૂછ્યું : “કેમ ખીરખલ, તું તો હિંદુ છે ને?”

ખીરખલ કહે : “હા મહારાજ ! છું તો હિંદુ.”

અકબર કહે : “શો ફેર છે?”

ખીરખલ બાલ્યો : “ફેર એટલો, કે આપને દાઢી છે ને મારે નથી.”

અકબર કહે : “તો દાઢી રાખે તે મુસલમાન કહેવાય ?”

ખીરખલ બોલ્યો : “હા સ્તો.”

અકબર કહે : “તો મારવાડી વાણિયા દાઢી રાખે છે, એ મુસલમાન ખરા કે નહિ ?”

ખીરખલ બોલ્યો : “નહિ.”

અકબર કહે : “શું કારણ ?”

ખીરખલ બોલ્યો : “કારણ એટલું જ, કે વાણિયા અક્કલવાળા હોય છે. અક્કલ ન હોત અને દાઢી રાખી હોત, તો એ મુસલમાન કહેવાત.”

અકબરને તો આવી આડીઅવળી વાત બેઠતી જ હતી. એણે ખીરખલને કહ્યું : ‘એ વાત સિદ્ધ કરી બતાવો, નહિ તો તમને જૂઠું બોલ્યાના અપરાધમાં ગધેડે બેસાડવા પડશે.’”

ખીરખલે કહ્યું : “પણ મહારાજ, હું કહું તેમ કરવું પડશે.”

બાદશાહે વાત કપૂલ કરી. બધા લોકો એમ જ

માની બેઠા, કે આ વાત શી રીતે સિદ્ધ થવાની? ભારે મઝા પડશે! બાદશાહ જરૂર ખીરબલને ગધેડે બેસાડશે.

ખીજે દિવસે ખીરબલ એક મુલ્લાને સભામાં લઈ આવ્યો.

ખીરબલ કહે : “મુલ્લાંજી ! બાદશાહને તમારી દાઢી જોઈએ છે.”

મુલ્લાં બોલ્યા : “દાઢી? શું કહો છો? એ તો ખુદાનું નૂર. દાઢી તે કંઈ બાડાવાય?”

ખીરબલ કહે : “જોઈએ તેટલા રૂપિયા લો, પણ દાઢી તો આપો ને આપો.”

મુલ્લાં માને નહિ. ખીરબલ ધણું સમજાવે. પણ મુલ્લાંજી કેમેય ન માને, એટલે ખીરબલે ધમકી દીધી.

ખીરબલે કહ્યું : “જો રાજખુશીથી દાઢી નહિ આપો તો બાદશાહ જખરાઈથી લઈ લેશે. એ તો સારું કહો ને, કે હું રૂપિયા અપાવીશ.”

મુલ્લાં ગભરાયા ને તૈયાર થયા. બાદશાહ ધારે, તો દાઢી લઈ શકે. એની સામે તે શી રીતે થવાય? ઠીક ભાઈ! મુલ્લાંજી તૈયાર થયા. બસો રૂપિયા માગ્યા. ખીરબલે આપવાની હા કહી.

બધા તો બેઠ જ રહ્યા.

બાદશાહે કહ્યું: “કેમ ખીરબલ ! શી વાત છે ?”

ખીરબલ બોલ્યો: “હનૂર ! આ મુલ્લાંજને બસો રૂપિયા આપવાનો હુકમ કરો.”

બાદશાહે તો પહેલેથી જ કબૂલ કરેલું, કે જેમ ખીરબલ કહે તેમ કરવું. બાદશાહે બસો રૂપિયા આપવાનો હુકમ કર્યો.

ખીરબલે એક હબમને બોલાવ્યો અને મુલ્લાંજની દાઢી બોડવાનું કહ્યું. તેણે દાઢી બોડી દીધી. મુલ્લાંજ જતા રહ્યા. કોઈને કંઈ સમજણ ન પડી.

બીજે દિવસે એક મારવાડી વાણિયાને ખીરબલ લઈ આવ્યો.

ખીરબલે કહ્યું: “બાદશાહને તમારી દાઢી બેઠમ્મે છે. બેઠમ્મે તેટલા રૂપિયા લો અને દાઢી ઉતરાવી આપો.”

વાણિયો બોલ્યો: “બડી વાટ, બડી વાટ. પણ ડાઢોની કિમ્મત ભાડે છે. તમાડાઢી નહિ ડેવાય.”

ખીરબલ કહે: “તમે માગો એટલા રૂપિયા આપવા, પણ દાઢી આપો.”

વાણિયો બોલ્યો: “જુઓ, પહેલવહેલી ડાઢી

મુંડાવટાં માટે ટણ હજીડ ડુપિયા ખડચ ઠયેલો.”

ખીરખલ કહે: “એ કેવી રીતે?”

વાણિયે જણાવ્યું: “માડા બાપા મડી ગયા ત્યાંડે ડાઠી મુંડાવવી પડી. ટેની પાછડ નાટ જમાડી, ટેમાં ટણ હજીડ ખડચ્યા.”

ખીરખલ કહે: “હા, પછી?”

વાણિયો બોલ્યો: “પછી માડા બાપાની રાખ નાખવા ગંગાજી ગયો. ગયા તીડચમાં શ્રાદ્ધ કડાવ્યું. ત્યાં ડાઠી મુંડાવી. તેમાં બે હજીડ ખડચ્યા. માટે આ ડાઠી પાછડ પાંચ હજીડનું ખડચ થયું. પાંચ હજીડ લાવો તો ડાઠી ઊતડાવી આપું.”

ખીરખલે બાદશાહને કહ્યું. તેમણે પાંચ હજીડ રૂપિયા આપવાનો હુકમ કર્યો. હવે વાણિયો શું કરે? પાંચ હજીડ રૂપિયા ઘેર મોકલાવી દીધા. પાછડી ઊતારીને બેઠા. હજીડ આવી. માંડયો દાઠીએ પાણી ચોપડવા. બેત્રણ વખત પાણી ચોપડયું, એટલે વાણિયો બોલ્યો: “એય! હજીડ છે કે ગધેડો? બરા પાણી ચોપડ.”

હજમને રીસ તો ચડી, પણ કરે શું? રાજ-સભામાં કંઈ લડવા ખેસાય? બાદશાહને પણ કંઈક માહું લાગ્યું, કે વાણિયો કેવો જંગલી છે!

થોડી વાર પછી પાણી ચોપડીને હજમ દાઢી ચોળવા લાગ્યો. વાણિયો ‘અરરરરર’ બોલીને કહે: “કેવો ગધેડા જેવો હજમ છે! અક્કલનો છાંટો યે નથી. આવી ડીટે ડાઢી ચોળાય! લુચ્યા! હજામજદા! અક્કલ નથી? આ ડાઢી માસુલી વાણિયાની નહી. આ ડાઢી ટો બાદશાહ સલામટની છોલાય છે, એટલી ખબર નથી?”

એમ કહીને શેઠે તો એક તમાચો હજમને માર્યો. હજમ ઊંહ ઊંહ કરતો ઊભો થઈ ગયો. આ બેઠને બાદશાહને ભારે ગુસ્સો ચડ્યો.

બાદશાહ કહે: “અરે, આ વાણિયો કેવો અક્કલ વગરનો છે? આ બાદશાહનો દરબાર છે, એટલું પણ ભાન નથી? એને મારીને કાઢી મૂકો.”

એ સિપાઈ દોડ્યા. બાદશાહનો હુકમ હતો. વાણિયાને એ તમાચા મારીને સભામાંથી કાઢી મૂક્યો. બધા તો બેઈ રહ્યા.

બાદશાહે બીરબલને કહ્યું : “તમે ય કેવા માણસ છો? આવા જંગલી વાણિયાને અહીં લઈ આવ્યા? જરા પણ ભાન નહિ.”

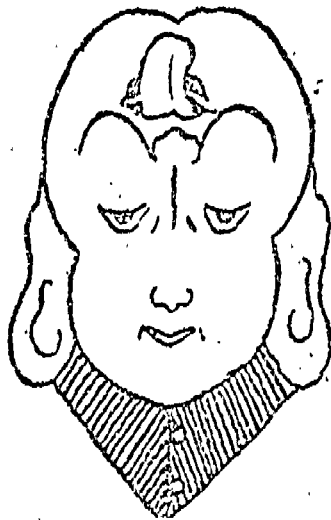
બીરબલ બોલ્યો : “હાનૂર! એ વાણિયો ખરો અકકલવાળો હતો. મેં સિદ્ધ કરી આપ્યું, કે દાઢીવાળા વાણિયામાં અકકલ છે અને દાઢી મુલ્લાંમાં નથી.”

બાદશાહ કહે : “તે વળી શી રીતે?”

બીરબલ બોલ્યો : “જુઓ! ગભરાઈને રૂપિયાની લાલચમાં મુલ્લાંએ દાઢી મુંડાવી. આ વાણિયો પાંચ

હજાર રૂપિયા પણ લઈ ગયો, છતાં દાઢી મુંડાવી નહિ.
એટલા માટે જ તો એણે જાણીજોઈને હજારને તમારો
માર્યો અને આપને ગુસ્સે કર્યો. અક્કલવાળો ખરો
કે નહિ ?”

બાદશાહે કાન પકડયા. બીરબલને ઇનામ આપ્યું.

કવિતાનો શોષ

એક શહેરમાં પ્રાહ્મણ રહેતો હતો. બિચારો ગરીબ અને અભણ હતો. તેની સ્ત્રીએ તેને કહ્યું :
“તમે એક કવિતા બનાવીને રાજા પાસે જાઓ. કારણ કે આપણા રાજા કવિતાના શોષીન છે. નવી કવિતા બનાવી લાવે તેને મોટું ધનામ આપે છે.”

પ્રાહ્મણને વાત ગમી. પણ કવિતા બનાવવી શી રીતે ? ભાઈ ભણેલાગણેલા નહિ. ધણું વિચારે, પણ કંઈ સૂઝે નહિ. શાના ઉપર કવિતા બનાવવી ? એ તો મુંઝાયા.

રાત પડી. પ્રાહ્મણ ઘરમાં સૂતો છે. કેટલાક ઊંદરડા ભાંચમાંથી નીકળ્યા. ટગર ટગર આમતેમ જોઈ રહ્યા. એ જોઈને પ્રાહ્મણ ઓટ્યો : “વાહ ! આના ઉપર જ કવિતા બનશે. એક કડી તો આમ બનશે—

“આમ તેમ ખસો છો”

પછી ઊંદરડા મોં અને પગ જમીનમાં ઘસવડ લાગ્યા. તે જોઈ પ્રાહ્મણે બીજી કડી બનાવી :

“ધીમે ધીમે ધસો છો”

ઊંદરડાએ કપડાં તરફ જાયું. તે પરથી પ્રાહ્મણે જાણ્યું,
કે ઊંદરડા કપડાં કાપી ખાવા ધારે છે. એથી ત્રીજી કડી ખનાવી.

“હવે શું વિચારો છો ?

કાપવાનું ધારો છો ?”

ખસ, ચાર લીટી ખની ગઈ. એક કાગળ ઉપર કોઈ
ખાસે લખાવી લીધી. સવાર થયું એટલે પ્રાહ્મણ સભામાં

ગયો. રાજાને કવિતા આપી. રાજા તો કંઈ સમજ્યો નહિ.
કવિતામાં તો આમ લખ્યું છે :

આમતેમ ખસો છો, ધીમે ધીમે ધસો છો.

હવે શું વિચારો છો ? કાપવાનું ધારો છો ?

રાજ્યએ જાણ્યું, કવિતામાં કંઈ ગૂઢ અર્થ હશે. નહિ તો કંઈ કવિતા લઈને રાજસભામાં કોઈ આવે ? જે એમ કહે, કે કવિતા સમજતી નથી તો પોતાની હાંસી થાય. એમ વિચારી રાજ્યએ પ્રાહ્મણને સો સોનામહોરનું ઈનામ આપ્યું. પ્રાહ્મણ તો રાજ થતો થતો ચાલ્યો ગયો. રાજ્યએ કવિતા લખેલો કાગળ કપ્પજના ખીસામાં નાખ્યો.

સભા પૂરી થઈ. રાજ મહેલમાં ગયા. હજમ હજમત કરવા આવ્યો. રાજ કપ્પજ પહેરીને જ હજમત કરાવવા બેઠા. હજમ અસ્ત્રો ધસવા લાગ્યો. તે આમતેમ જેતો જાય, કે કોઈ આવતું તો નથી ને ? જરા ખસતો ખસતો પાછળ પણ જુએ. રાજ્યએ કપ્પજના ખીસામાં હાથ નાખ્યો તો પેલું કવિતાવાળું કાગળિયું મળ્યું. એને ફરીને વિચાર થયો, કે માણું, આ કવિતામાં શું અર્થ હશે ? કાગળિયું કાઢીને વાંચ્યું :

આમ તેમ ખસો છો, ધીમે ધીમે ધસો છો.

હવે શું વિચારો છો ? કાપવાનું ધારો છો ?

આ સાંભળતાં જ હનુમ તો અચ્ચે ફેંકી રાજના પગમાં પડ્યો. રાજ કહે : “શું છે, શું જ્યાંજ્યાં જાય.”

હનુમ કહે : “માખાપ ! માફ કરો. મારી ભૂલ મને માફ કરો.”

હવે વાત ખતેલી એવી, કે રાજને એક કુંવર રાજ્યે એને લાડથી ઉછેરેલો. જે માગે તે આપે. વાતે કુંવરને દુઃખ નહિ. રાજનો કુંવર એટલે બધા હા જ હા કરે. એ જૂઠું કહે, તો પણ હા જ નોકરોને શું ? કુંવર ખુશી થાય એમ કરે.

કુંવરને ગાદીના લોભ લાગ્યો. રાજ મરે તો ગાદી મળે ને ? રાજ તો કોણ જાણે ક્યારે. કુંવરને ઝટ ગાદીએ બેસીને રાજ ખની જવાનું થયું. તેણે પોતાના સાથીઓને વાત કરી. સાથી તો જહજૂર હતા. તેમણે વિચાર્યું, કે કુંવર કહે તો પછી આપણે શા માટે ના કહેવી ?

બધાએ હામાં હા મેળવી.

કુંવર કહે : “ત્યારે ઉપાય ખતાવો. શી રીતે રાજ ખની જવાય ?”

એક નોકર બોલ્યો: “કુંવરસાહેબ ! રાજાને નાખીએ તો ગાદી આપને ઝટ મળી જાય !”

ખીજે નોકર કહે: “હા. વાત તો ઠીક છે. નહિ કોણ જાણે ક્યારે રાજા મરશે અને ક્યારે તમને મળશે.”

કુંવરને તો રાજા બનવું હતું. તેને પણ એ વાત મી. કુંવરે કહ્યું: “ત્યારે, રાજાને મારવા કેવી રીતે ?”

એક નોકર કહે: “વધા કરતાં એક વાત સાચી રસ છે. રાજાની હજમત કરવા હજમ મહેલમાં જ છે. એ વખતે ત્યાં કોઈ નથી હોતું. હજમ હજમત કરતી વખતે રાજાનું ગળું કાપી નાખે. કોઈ જાણે પણ નહિ.”

ખીજે કહે: “હા. વાત તો સાચી છે. ખખર ડી જશે, તો પણ એમ કહેવાશે, કે હજમે ગળું ખી નાખ્યું. એમાં આપણું નામ નહિ આવે.”

કુંવરને વાત ગમી. હજમને બોલાવ્યો. હજમ બેડીને ઊભો રહ્યો.

કુંવર કહે: “એય હજમ !”

હજમ બોલ્યો: “હા હજૂર !”

કુંવરે કહ્યું: “તારે એક કામ કરવાનું છે.”

હજમ કહે: “ભલે, હજૂર ! જે કહેશો તે કરવા તૈયાર છું.”

કુંવર બોલ્યો: “તું હજમત કરવા મહેલમાં જાય, ત્યારે રાજાનું ગળું કાપી નાખ. હું તને મોટું ધનામ આપીશ.”

હજમ કહે: “ભઈસાખ ! હજૂર ! એ....એ.... એવું તે કંઈ બને ? આવી મશકરી ન હોય.”

કુંવર બોલ્યો: “મશકરીમશકરી નથી. તારે એક કામ કરવું જ પડશે.”

હજમ કહે: “પ....ણ, પણ....”

કુંવરે કહ્યું “પણપણ કંઈ નહિ. હા, કહે છે કે ના ? ના કહીશ તો આ તલવાર વડે તારું માથું કાપી નાખીશ.”

હજમને પહેલાં તો મશકરી જેવું લાગેલું. હવે એ સમજ્યો, કે મશકરી નથી. ના કહે છે તો કુંવર મારવા તૈયાર થાય છે. હવે શું કરવું ?

હજમ બોલ્યો: “હજૂર ! પણ હું પકડાઈ જઈં તો ?”

કુંવર કહે : “પછી તો હું રાજા થવાનો ને ! તું પકડાઈ જશે તો હું તને છોડી મૂકીશ.”

હજમને રાજાનું ગણું કાપી નાખવા હા કહી. કુંવરે એને ખાંખાંભરીને સોનામહોર આપી. હજમ તો રાજા રાજ થઈ ગયો. ખીજે દિવસે રાજાની હજમત કરવા જવાનું હતું. તે વખતે ગણું કાપી નાખવાનું નક્કી કર્યું.

હવે તે રાજાની ઢાઢી મૂડવા ગયો ત્યારે રાજાએ પેલી કવિતા વાંચી. સાંભળીને હજમ ડરી ગયો, કે રાજા

બધી વાત જાણી ગયા છે. તેણે વિચાર્યું, કે હું આમતેમ ખસીને જોઉં છું, કે કોઈ આવતું તો નથી ને ! પછી ગળું કાપવાનો વિચાર કરું છું. આથી જ રાજાએ કવિતામાં કહ્યું.

આમ વિચારીને હજમ રાજાના પગમાં પડી ગયો.

રાજાએ પૂછ્યું : “શું છે, અલ્યા, ઘોલી દે ઝટ ખરી વાત !”

હજમ રોવા લાગ્યો અને માફી માગવા લાગ્યો. એને એમ જ લાગ્યું કે હવે રાજા મારી નાખશે.

રાજા કહે : “પણ વાત શી છે ?”

હજમ ઘોલ્યો : “હજૂર, આપ બધું જાણી ગયા છો.” ૩૬૩૦૩

રાજાને નવાઈ લાગી, કે કંઈક છે ખરું. રાજાએ માફી આપવાનું વચન દઈને બધું પૂછ્યું. હજમે ગળું કાપી નાખવાની વાત કહી.

રાજાએ જાણ્યું, કે પ્રાહ્મણની કવિતાએ જીવ બચાવ્યો. એ કવિતા અને હજમની વાત મળતી આવી. પોતે કવિતા ન ઘોલ્યા હોત તો હજમ ગળું કાપી નાખત.

રાજાએ પ્રાહ્મણને ઘોલાવીને વધારે ઇનામ આપ્યું.